

Volar en escena

Francesc Massip

Enguany fa un segle del primer vol en aeroplà de la mà dels germans Wright, mecànics de bicicletes; però en fa bastants centenars més quel'únic espai per recrear l'etern afany de l'home per enlairar-se s'havia concretat en la ficció escènica. I és que el teatre és el territori del somni. L'espai on la humanitat des dels seus orígens ha fet possible visualitzar els ensomnis, però també els malsons. És l'àmbit on l'invisible s'ofereix a la visió i on el somiat es fa palpable. Per això en el teatre es van mostrar des dels inicis els fruits més preuats de l'imaginari humà: éssers excelsos com déus o àngels, però també monstruosos com diables o dragons, empesos a escena per mecanismes sorprenents que fessin portentosa la seva aparició destinada a complicar o a resoldre els envitricolls de l'acció mundana. El teatre és el paratge del meravellós. El lloc on des d'antic hem projectat les nostres il·lusions. L'indret de trobada d'una comunitat per tal de posar en acte els seus afanys i les seves quimeres, tot i que irrealitzables en aparença. I entre les múltiples utopies que han recorregut la història de la humanitat, volar es va convertir en la màxima aspiració. Un anhel en el qual s'inscriu, per exemple, el naixement del ballet clàssic, els codificadíssims passos del qual semblen aspirar a la ingravidesa i a la suspensió en l'aire: ho corroborava l'altre dia a Peralada el magnífic Ballet de Xangai que va oferir una Coppélia exquisidament aèria, on Fan Xiaofeng i Sun Shenyi al capdavant del grup semblaven envolar-se per moments amb els seus fastuosos grands jettées que assolien elevacions mai vistes.

El vol és una de les expressions més significatives de la utopia i de l'afany de llibertat, metàfora d'independència personal i col·lectiva, elevació de l'ànima i somni alliberador. Moguts per les seves quimeres, arrencaven a volar sobre escombres els indigents de *Miracolo a Milano* de Vittorio de Sica (1950) o sobre bicicletes el grup de nens que acompanyaven apostòlicament l'ascensió d' E.T. (Spielberg, 1982); per no parlar del miracle de l'amor a *Zerkalo/L'espill* de Tarkovski (1974), la difícil construcció de la llibertat a *Birdman of Alcatraz* de Frankenheimer (1962), l'al·legoria del més enllà de *Ponette* de Jacques Doillon (1996), la fugida d'una realitat adversa de *Birdy* d'Alan Parker (1984), etc.

LA DANSA DELS VOLADORS

És clar que el vol, en tractar-se d'una aptitud que no és inherent al cos humà, va ser considerat un atribut dels éssers sobrenaturals i, en

conseqüència, exercir-lo significaria posar-se en contacte amb els déus.

Aquest profund sentit de comunicació amb la divinitat recorre l'imaginari mexicà dels homes ocell que participen en l'arcaic ritual dels Voladors de Papantla que s'envolen cada dia davant del Museu d'Antropologia del Districte Federal i que l'any vinent obriran el XXIV Festival de Músiques de Torroella de Montgrí. La Dansa del Volador existeix en moltes comunitats totonaques, nahues, teenek (huastèques) i otomies, tant al Totonacapan com en altres indrets de la Serra Nord de Puebla (p.e. Cuetzalan) i de la Huasteca. Es tracta d'una dansa aèria en què cinc intèrprets s'instal·len en una petita plataforma quadrada que va donant voltes al capdamunt d'un pal d'uns trenta metres d'alçada. Un d'ells, al mig, inicia el ritual tocant una mena de flabiol, únic acompanyament melòdic al llarg de les etèries evolucions coreogràfiques. Els altres quatre es lliguen pels peus a fortes sogues amarrades a l'àpex de l'antena i van despenjant-se, cap per avall, giravoltant a l'entorn d'aquell simbòlic eix del món, en una combinatòria de voltes que és en relació amb el calendari asteca, en el que suposa un gir alhora còsmic i místic.

Són aspectes que vinculen aquesta pervivència folklòrica amb ritus antiquíssims que retrobem en la cultura budista, on l'oficiant puja per les osques practicades al pal del sacrifici i al capdamunt estén els braços com si fossin les ales d'un ocell i crida: "He abastat el cel, els déus: sóc immortal!". Ha aconseguit el cim culminant de l'univers, el nord còsmic, el centre del món, donat que el pal del sacrifici amb les seves 7, 9 o 12 mosses per on s'enfila el xaman a imatge dels 7, 9 o 12 cels, s'assimila a l'arbre còsmic i a l'axis mundi, allò que en la mitologia maia es coneix com a Ya'axché Cab, essent el Yaxché l'arbre sagrat dels maies: la Ceiba o Ramón.

VOLS PER L'ASSUMPTA

Divendres passat, la festa de la Mare de Déu d'Agost va tornar a convocar en distintes ciutats mediterrànies ginys mecànics per tal de materialitzar el prodigi de l'Assumpció, últims ecos de la fastuosa tramoia escènica medieval que servia per recrear en escena el meravellós, especialment en aquelles èpoques on s'acudia al teatre com a únic lloc disponible per a la sorpresa i l'admiració de la col·lectivitat. A Sicília i Calàbria evocuen l'acte amb curiosos carruatges que transporten en processó una escena de desenvolupament vertical on, en diversos pisos, es figura la mort, l'assumpció i la coronació de la Mare de Déu. Són les anomenades vares, arbres d'armadura metàl·lica que arriben a fer uns vint metres d'alçada, a les branques dels quals pengen figures (a Messina) o s'hi lliguen nens de carn i ossos (a Randazzo) que representen apòstols,

àngels i arcàngels, Maria, Crist i Déu Pare. Del teatre de pietat popular dels orígens només en queda el tema, perquè l'expressió ha derivat en un pandemòniom canicular en què els nens acrobates s'esgargamellen demanant refrescos.

És clar que d'entre totes les màquines aèries que perviuen de la tradició escenotècnica medieval, el núvol i l'araceli del Misteri d'Elx destaquen per la seva complexitat, espectacularitat i, sobretot, per la seva audàcia. Només cal esperar que en l'imparable procés de turistificació que està patint aquesta festa declarada Patrimoni de la Humanitat, no acabin electrificant les tramoies o convertint-les en un anunci d'alguna companyia aèria.

Generalment, però, el conservadorisme estètic popular ha mantingut en actiu els models més primitius, amb pocs préstecs a la sofisticada i costosíssima escenotècnica barroca, que al segle XVII era moguda, amb un soroll de mil dimonis, per uns 300 maquinistes, i que, per tant, no permetia la seva emulació per part de l'auster oci del poble. Una prodigiosa escenotècnica que s'ha preservat al teatre de Drottningholm construït a finals del segle XVIII als afores d'Estocolm (Suècia), encara puntualment en ús, i que ha estat utilitzada en recreacions teatrals de l'època inserides en pel lícules com Farinelli (Gérard Corbiau, 1994) quan el célebre castrato davalla del teler en un carro tirat per Pegàs, o Vatel (Roland Joffé, 2000), on l'exigent mestre de cerimònies posa a punt desenes d'operaris per tal de permetre un espectacular vol que agradés al Rei Sol.

Tot i que les tramoies que han arribat fins avui en el teatre tradicional sovint no poden ser més elementals i les figures o personatges que hi viatgen més malgirbats (recordem el Celedón que acaba de tancar les Fiestas de la Virgen Blanca de Vitòria o el Tripafina que les obrirà a Alegría-Dulantzi el proper 8 de setembe), l'encant segueix residint en l'acrobàtic voleteig que continua captivant l'espectador d'avui malgrat el seu avesament als desplaçaments aeris quotidians. Jean Renoir al seu film Nana (1926) va fer un homenatge a aquest tipus de vols teatrals ingenus encara en ús a finals del segle XIX, reconeixement que també inclou Bigas Luna a La cambrera del Titànic (1997); mentre que grups de teatre contemporanis com els Comediants (Dimonis, Bocato di cardinale i La flauta màgica), La Fura dels Baus (F@ust 3.0) i La Cuadra de Sevilla (Carmina Burana) no han dubtat a reactivar aquests mecanismes ancestrals en els seus espectacles.

Publicat al diari Avui el 18 d'agost de 2003
<http://www.avui.es/avui/diari/03/ago/18/qt0118.htm>